

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาของปัญหา

ในตอนต้นของวรรณคดีบาลีชั้นหลังพระไตรปิฎก ได้แก่อรรถกถาและฎีกา เป็นต้น มักปรากฏบทร้อยกรองซึ่งมีเนื้อหานอบน้อมสรรเสริญพระรัตนตรัย และขออานิสงส์ให้กวีรอดพ้นจากอันตราย พร้อมทั้งแสดงความปรารถนาต่าง ๆ ในบทเดียวกันด้วย บทร้อยกรองดังกล่าวมีความสั้นบ้างยาวบ้างแตกต่างกัน ใช้ภาษาที่สละสลวยและมีความสัมพันธ์กับเนื้อหาในวรรณคดีที่กวีแต่ง ในวรรณคดีบาลีมักเรียกบทร้อยกรองดังกล่าวว่า คันถารัมภะ อารัมภกถา หรือปณามคาถา ทั้งสามคำนี้ล้วนมีความหมายตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า “invocation” ซึ่งเป็นศัพท์วรรณคดีที่ราชบัณฑิตยสถานบัญญัติเป็นภาษาไทยไว้ว่า ประณามบท^๑ (๒๕๔๕: ๒๒๙)

นอกจากประณามบทแล้ว ยังมีบทประพันธ์ในวรรณคดีบาลีอีกประเภทหนึ่งที่น่าสนใจปรากฏในตอนท้ายคัมภีร์มีลักษณะเหมือนกับประณามบทตรงที่ต่างก็มีความเกี่ยวพันเชิงเนื้อหา กับคัมภีร์และมีบทร้องขออานิสงส์ บทประพันธ์ดังกล่าวนี้เรียกว่า นิคมกถา แปลว่า คำลงท้ายนิคมกถากล่าวได้ว่าเป็นบทสรุปเนื้อหาของวรรณคดีที่กวีแต่งเสร็จสมบูรณ์แล้ว ตลอดจนงานวิจัยนี้จะคงใช้คำว่า “นิคมกถา” ตามที่ปรากฏในคัมภีร์

ผู้วิจัยพบว่า บทร้องขอที่ปรากฏในประณามบทและนิคมกถามีลักษณะใกล้เคียงกับอาคิสที่อยู่ตอนต้นและตอนท้ายของพิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์สมัยพระเวท ซึ่งเป็นส่วนประกอบที่ขาดไม่ได้ของพิธีกรรม และเชื่อได้ว่าวรรณคดีบาลีก็น่าจะได้แนวคิดพื้นฐานเรื่องการทำพิธีกรรมดังกล่าวมาใช้ในกระบวนการแต่งคัมภีร์ด้วย แต่ปัจจุบันยังไม่พบว่ามีผู้ศึกษาประณามบทและนิคมกถาในแง่ความเชื่อมโยงเชิงแนวคิดกับพิธีกรรมในสมัยพระเวท ซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานว่า การแต่งวรรณคดีบาลีน่าจะมีแนวคิดเช่นเดียวกันกับการประกอบพิธีกรรม

เนื่องจากในพระไตรปิฎกไม่ปรากฏประณามบทและนิคมกถาในตอนต้นและท้ายคัมภีร์ มีเพียงวรรณคดีบาลีชั้นหลัง อันได้แก่อรรถกถาและฎีกาที่ปรากฏประณามบทและนิคมกถานั้น งานวิจัยชิ้นนี้จึงมุ่งศึกษาเฉพาะวรรณคดีบาลีชั้นหลังเท่านั้น

^๑ เสาวณิต วิงวอน (๒๕๓๐: ๖๙) เรียกว่า “ประณามพจน์” ดังความปรากฏในงานวิจัยคุณิพนธ์ว่า “ประณามพจน์คือคำไหว้ครูให้แก่พระรัตนตรัย บิดามารดา ครูอาจารย์ เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งและผู้แต่งเคารพนับถือ”

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประณามบทและนิคมนกถาด้านความสำคัญของแนวคิด เนื้อหา รูปแบบ และภาษา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างประณามบทและนิคมนกถากับเนื้อหา พรรณคดี

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดของการแต่งคัมภีร์กับชัยภูพิธิสมัย พระเวท

๑.๓ แนวคิดหรือสมมติฐาน

ประณามบทและนิคมนกถาในวรรณคดีบาลีชั้นอรรถกถาเป็นต้นมา น่าจะมีแนวคิดเดียวกับการประกอบชัยภูพิธิในศาสนาพราหมณ์สมัยพระเวท

๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๔.๑ รวบรวมข้อมูล

๑.๔.๒ ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล

๑.๔.๓ สรุปผลงานวิจัย

๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๕.๑ ทำให้ทราบถึงแบบแผนและธรรมเนียมนิยมในการแต่งวรรณคดีบาลีประเภท อธิบายความ

๑.๕.๒ ทำให้ทราบคตินิยมและแนวคิดของการสรรเสริญและคุณสมบัติต่าง ๆ ของสิ่ง ที่สรรเสริญในการแต่งคัมภีร์

๑.๕.๓ เป็นแนวทางในการศึกษาเปรียบเทียบประณามบทและนิคมนกถาในวรรณคดีบาลี กับวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีไทย

๑.๖ ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาบทร้อยกรองของประณามบทและนิคมนกถาในวรรณคดีบาลีประเภทอรรถกถาและ ฎีกา เฉพาะที่มีการตีพิมพ์เป็นอักษรไทยและอักษรโรมัน

๑.๗ นิยามการใช้ศัพท์เฉพาะในงานวิจัย

๑.๗.๑ คำว่า “กวี” ทั้งหมดในงานวิจัยนี้หมายถึงพระอรรถกถกรจารย์และพระฎีกาจารย์

๑.๗.๒ วรรณคดีบาลี คือ วรรณกรรมที่บันทึกและแต่งด้วยภาษาบาลีในรูปร้อยแก้วหรือร้อยกรอง คำว่า “วรรณคดีบาลี” ทั้งหมดในงานวิจัยนี้หมายถึงคัมภีร์ชั้นพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา

๑.๗.๓ ประณามบท คือ บทร้อยกรองที่ปรากฏในตอนต้นวรรณคดีบาลีชั้นอรรถกถา เป็นต้นมามีเนื้อหามุ่งสรรเสริญ นมัสการพระรัตนตรัย ร้องขออานิสงส์ในการแต่งหรือขอพรให้วีรอตพันอันตราย รวมถึงบอกวัตถุประสงค์ในการแต่ง เป็นต้น ในบทเดียวกัน

๑.๗.๔ นิคมกถา คือ บทร้อยแก้วและร้อยกรองที่ปรากฏในตอนท้ายคัมภีร์ สรุปเนื้อหาโดยย่อของคัมภีร์ บอกวัตถุประสงค์ในการแต่ง ขออานิสงส์จากการแต่งคัมภีร์ให้เกิดผล ต่าง ๆ ที่เป็นมงคลหรือสวัสดิมงคล

๑.๗.๕ อาคิส คือ กระบวนการการใช้ถ้อยคำที่มีเนื้อหาสรรเสริญและแสดงความปรารถนาซึ่งใช้สวดในยัชฌุพิธีเพื่อขอพรและอำนวยการต่อเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์สมัยพระเวท อนึ่งคำว่า “อาคิส” ในวิทยานิพนธ์นี้ทั้งหมดหมายถึงถ้อยคำที่ปรากฏในตอนต้นและตอนท้ายการประกอบยัชฌุพิธีสมัยพระเวท

๑.๗.๖ ยัชฌุพิธี คือ พิธีกรรมบูชาบวงสรวงที่มีคำสรรเสริญเทพเจ้าซึ่งกระทำในศาสนาพราหมณ์สมัยพระเวทเพื่อให้เทพเจ้าโปรดปรานและอำนวยการประโยชน์บางอย่างแก่ผู้กระทำ

๑.๗.๗ ปกรณ์พิเศษ คือ หนังสือวรรณคดีบาลีที่แต่งในสมัยก่อนอรรถกถาแต่สมัยหลังพระไตรปิฎกมี ๔ คัมภีร์คือ มิลินทปัญหา เปฏุโกปเทศ เนตติปกรณ์และวิสุทธีมรรค

๑.๗.๘ อรรถกถา คือ หนังสือวรรณคดีบาลีประเภทอธิบายความและคำในพระไตรปิฎก

๑.๗.๙ ฎีกา คือ หนังสือวรรณคดีบาลีประเภทอธิบายคำหรือความที่ซับซ้อนเข้าใจยากในอรรถกถาโดยเลือกอธิบายความหรือคำบางคำเท่านั้น